

MASS-MEDIA DIN REPUBLICA MOLDOVA: ÎNTRE ÎNREGIMENTARE DOCTRINARĂ ȘI PLURALISM POLITIC

Constantin MARIN,
doctor habilitat, profesor universitar,
Universitatea de Stat din Moldova

Summary. The article includes an analysis of the path of the local media from the Soviet paradigm of functioning by regimentation in the ideological system of the Communist Party to the media pattern of democratic societies. The author reveals that this journey in the case of the Republic of Moldova in the last three decades has been intermittent, contradictory and inconsistent, which, grosso modo, did not culminate in the enthronement of the media pluralism. In this context, the current media area includes the characteristics of the partisanship / mercenary and the political pluralism as well.

Key words: ideological sistem, media pluralism, political pluralism, monopartidism, pluripartidism, transition, totalitarism, democracy, mass-media.

Republica Moldova a moștenit de la vechiul regim o presă scrisă și electronică profund înregimentată ideologic. Această stare de lucruri a fost determinată de cadrul legislativ în vigoare în perioada sovietică. Constituția URSS (1977), deși proclama în art. 50 libertatea cuvântului și cea a presei, le-a conferit o interpretare doctrinară: libertățile menționate urmau să fie racordate „intereselor poporului și scopurilor consolidării și dezvoltării orânduirii socialiste”. Îndoctrinarea mijloacelor de informare și propagandă de masă (astfel în perioada sovietică au fost denumite resursele media) a fost determinată de asemenea de monopolul exclusiv al Partidului Comunist al Uniunii Sovietice (PCUS) și, implicit, al organizațiilor ei teritoriale (inclusiv, al Partidului Comunist al Moldovei – PCM) în această sferă a vieții sociale.

Dominația respectivă și-a găsit expresie în controlul de partid al apariției oricărei publicații periodice, în finanțarea acestora, determinarea politicilor lor editoriale, supravegherea prin aplicarea cenzurii a conținuturilor media, deținerea monopolului asupra multiplicării și răspândirii presei periodice, precum și asupra emisiei audiovizuale etc.

Esența și impactul monopartidismul medatic absolut din epoca sovietică lesne pot fi dedus chiar dintr-un singur document. E vorba de nota informativă a Biroului CC al PC(b)M din 23 ianuarie 1959, citată de cercetătoarea Mariana Bagrin, și din care reproducem unele spicuri: „(...) Subvenția de stat alocată pentru editarea ziarelor și revistelor din RSSM sub egida Partizdatului CC al PC(b)M constituia 4 mil. ruble anual, iar măsurile preconizate în vederea reducerii pierderilor suportate de publicațiile periodice și renunțării la subvenția de stat pentru presă erau următoarele: desființarea

ziarului republican *Colhoznicul Moldovei* și compensarea acestui lucru printr-o reflectare mai largă a problemelor agriculturii în „limba moldovenească” în ziarul *Moldova socialistă*. Tirajul de 50 de mii de exemplare ale publicației *Colhoznicul Moldovei* urma să fie transmis *Moldovei socialiste*; (...); ziarele de tineret *Tinerimea Moldovei* și *Молодежь Молдавии* urmau să apară pe viitor într-o singură ediție, cu text similar în limbile moldovenească și rusă (...); (...) dublarea (...) prețului de abonare la revista *Nistru* de la 2,5 ruble la 5 ruble pentru un număr, iar în cazul revistelor *Femeia Moldovei* și *Scânteia leninistă* – de la 1 rublă la 2 ruble pentru un număr” [1].

Întru confirmarea aceleiași teze privind monopartidismul mediatic mai amintim că în 1962, potrivit sursei citate, prin decizia PC a fost suprimată întreaga presă raională din RSSM, locul ei fiind luat de ziarele interraionale: *Scânteia* (Bălți), *Drapelul leninist* (Bender), *Leninistul* (Brătușeni), *Calea spre comunism* (Cahul), *Drapelul leninist* (Bender), *Zorii* (Călărași), *Satul colhoznic* (Căușeni), *Zorii Moldovei* (Comrat), *Zorii comunismului* (Cotovsc), *Drapelul victoriei* (Criuleni), *Drumul leninist* (Lazo), *Drapelul comunismului* (Leova), *Farul nistrean* (Râbnița), *Pravda* (Ungheni), *Drapelul roșu* (Florești), *Tribuna* (Otaci). Am insistat asupra acestui registru de ziare pentru a dezvolta și tiparele ideologice cuprinse în chiar titlurile acestora.

Îndoctrinarea presei în perioada monopartidismului mediatic a fost realizată din plin și de aplicarea cenzurii rigide și neconținute, instituționalizată în *Glavlit*, acronimul rusesc la *Glavnoe upravlenie po delam literatury i peiati*. Fondată în 1922, această entitate a fost calificată de unii cercetători drept „*KGB-ul ideologic*”. Istoricul Ion Varta în articolul *Cenzura sovietică din R.S.S. Moldovenească în anii '70 ai secolului al XX-lea* (2011) în această ordine de idei nota: „...cenzura draconică de tip comunist a făcut ravagii, decenii la rând, schilodind și mutilând destinele nu doar ale reprezentanților culturii, științei din R.S.S.M. Prin privarea de dreptul de a accede, în mod nestingherit, la informația utilă, pe care cenzorii sovietici, acești „ostași ai frontului invizibil”, au dosit-o cu multă „grijă”, s-au comis alte multiple crime, deformându-li-se și conștiința sutelor de mii de basarabeni și ale căror consecințe le mai resimțim și în prezent” [2].

Modificarea articolului 6 din Constituția sovietică din 14 martie 1990 a marcat încheierea etapei de dominație absolută a PCUS. Noile prevederi constituționale, însă, au avut un conținut ambivalent: pe de o parte, PCUS înceta să mai fie calificat drept nucleu al societății, iar pe de alta - partidele politice altele decât PC, deși au intrat în legalitate și puteau să acționeze în limita prevederilor lor programatice și statutare, totuși, nu puteau depăși cadrul constituțional al statului socialist. În pofida acestei restricții, Constituția în redacția 1990 a consemnat apusul erei monopartidiste și a deschis perspective pentru societatea pluripartidistă. Concomitent a fost declanșat procesul de demontare a monopolului PC în domeniul mass-media, a deschis perspectivele de retragere a presei din sfera politicului și trecerea ei în spațiul public.

1. De la monopartidism la pluripartidism media

A. *Presa de partid în anii 90*

Pluripartidismul media a constituit inovația anilor 90 în câmpul mijloacelor de informare autohtone. „Creșterea numerică fără precedent în prima jumătate a aa.90 a formațiunilor politice (totalul lor depășise cifra de 50), notam în articolul *Presa de partid și valorizarea societății civile* [Mass-media din Moldova,1999, iunie, pp.21-22], a fost însoțită de proliferarea presei de partid. Mai fiecare asocierie politică considera drept angajament editarea unui ziar. Astfel, în anul apariției ziarului *Țara*,1990 (predecesor al ziarului *Țara* a fost buletinul informativ *Deșteptarea*, lansat în mai 1989 - n.n.), sunt lansate deasemenea publicația social-democraților *Republica*, tipăritura comuniștilor *Cuvântul*. În 1993 pe arena presei debutează socialiștii cu ziarul *Dreptatea*, pefediștii de astăzi (atunci *Congresul Intelectualității*) pornesc *Mesagerul*, *agrarienii – Pământ și Oameni*. *Partidul Reformei* pune la cale *Observatorul de Chișinău*. Ceva mai târziu apar *Moldovanul (Partidul Republican)*, *Albina (Partidul Democrat al Muncii)*, *Libertatea (Partidul Liberal)*, *Lucașfărul (Partidul Renașterii și Concilierii)*, *Dialog (Mișcarea pentru o Moldovă Democrată și Prosperă)*, *Furnica (Mișcarea Social-Politică „Alianța civică pentru reforme”)* etc. O serie de partide în aceiași perioadă de timp au purces la crearea verigii locale de presă”.

Activitatea editorială a partidelor a fost pe cât de perseverentă, pe atât și de instabilă. Curba ei a fost în creștere în ajunul și pe parcursul campaniilor electorale. Intensitatea interesului față de presă, însă, a scăzut brusc imediat după consumarea scrutinului. Excepție au făcut doar partidele care au depășit baremul stabilit de legislația electorală în vigoare.

În anii 90 dincolo de pluripartidismul presei, fenomen înscris perfect în sfera politicului, au fost atestate și primele tentative de migrare a presei în spațiul public comunicațional. În context, invocăm ziarul *Observatorul de Chișinău*. Publicația a fost lansată în ajunul alegerilor parlamentare din 1994 de către *Partidul Reformei*. Ea a apărut un timp scurt – de la 16 noiembrie 1993 până la 15 martie 1994. *Partidul Reformei*, neavând suportul social suficient, a rămas în afara cursei electorale și curând a dispărut pentru câțva timp de pe eșicherul politic autohton. Odată cu el a dispărut de pe arena informațională și ziarul. Astfel comportamentul partidului a fost unul obișnuit, deloc reformator. În schimb ținuta și consistența informațională a *Observatorului* au denotat că partidul și-a onorat cu brio propria denumire.

Ziarul de partid *Observatorul de Chișinău* a constituit pentru anii '90 mai curând o excepție, decât o regulă atunci când a fost vorba de presa de partid. Revelația pe care a produs-o și care, consider, trebuie remarcată în istoria modernă a mass-media din Moldova, a constat în faptul că *Observatorul* (poate și grație profesionalismului colaboratorilor lui, dorinței lor de a practica un jurnalism de bună calitate), a demonstrat o voință clară de a respecta dreptul cetățeanului la informație. Articolele

din ziarul examinat inserate la rubricile *Societate, Politică, Economie și Business, Hârtii de valoare, Bănci și Finanțe, Publicitate, Cultură*, unele dintre care fiind novatoare pentru presa națională de atunci, s-a distins prin exhaustivitate, largă respirație civică și chiar, în linii mari, prin imparțialitate.

B. Presa de partid, două decenii mai târziu

Ziarele editate în ultimul deceniu al secolului trecut de numeroasele formațiuni politice a constituit pentru o vreme unul dintre pilonii presei autohtone din acea perioadă. În jurnalismul de partid, profesat de această categorie de presă, opina cercetătorul media Ion Bunduchi, „rămâne puțin loc pentru jurnalismul responsabil”. Iată de ce presa de partid tipărită, cunoscând un aflus fulminant în prima jumătate a anilor 90, a intrat în conul de umbră în următoarele decenii, încetând azi să mai fie unul dintre segmentele de bază ale sistemului mediatic național.

În ultima vreme presa de partid, grosso modo, s-a adaptat oportunităților oferite de spațiul virtual. Astfel, unele partide parlamentare și formațiuni politice extraparlamentare au secundat ziarele printate cu versiunile lor electronice. Este cazul, de exemplu, al Partidul Socialiștilor din Moldova (www.socialistii.md), Partidului Democrat din Moldova (<http://moldovademocrata.md/>), dar și PCRM care nu a intrat în legislativ în urma alegerilor din 2019 (<http://www.comunist.md/#>).

Formațiunile politice ce au renunțat sau nu au dispus de ziare printate au recuperat presa de partid cu diverse platforme web 2.0. Astfel, de exemplu, blocul electoral ACUM, constituit din Partidul Acțiune și Solidaritate (PAS) și Partidul Politic Platforma Demnitate și Adevăr (PPDA), au lansat în comun pagina web <https://acum.md/>, iar PPPDA de unul singur – pagina <http://www.platformada.md/ro/#>. La fel au procedat și alte formațiuni politice autohtone. Am putea spune că la aproape trei decenii după destrămarea monopartidismului mediatic presa de partid a evoluat în paginile web de partid. Acestea, în frecvente cazuri, asigură abonarea virtuală la fluxurile de știri elaborate de exponenții unei sau altei formațiuni politice. Paginile web de partid pot fi accesate de asemenea pe diverse rețele de socializare (Facebook, Twitter, Odnoklasniki etc.).

Presa de partid în ultimii ani a evoluat, din punctul nostru de vedere, și în coordonatele paginilor web personalizate ale liderilor de partid și (sau) ale blogurilor/vlogurilor personale ale unor fruntași de partid ori ale unor formațiuni politice. Ele au devenit platforme de promovare a programului de partid, de diseminare a declarațiilor politice și articolelor semnate de liderii de partid pe marginea diferitor evenimente și fenomene social-politice.

Pluripartidismul mediatic, marcând destrămarea monopolul unei singure formațiuni politice în câmpul comunicațional (lucru pozitiv în sine), chiar dacă a încercat să se conformeze la noile resurse de comunicare, s-a dovedit, totuși, a fi un fenomen efemer, având puține premise pentru a dispune de o sustenabilitate pertinentă. Vectorul descendent de dezvoltare a fost determinat, preponderent, de abordarea

deschis doctrinară a evoluțiilor sociale ce a contravenit dreptului la informație de interes public, cuprins în art.34 al Constituția Republicii Moldova (1994).

2. De la pluripartidism la partizanat media

Fenomenul pluripartidismului presei în spațiul informațional național, aproape că din start, a fost secundat de controlul neafișat din partea formațiunilor politice asupra unor publicații periodice tipărite, declarate formal neangajate politic, sau de afilierea tacită și(sau) ocultă a acestora față de unele partide politice. Acest fenomen, pe care la timpul respectiv, l-am calificat drept partizanat politic al presei scrise, s-a prefigurat în anii 90 și s-a proliferat în perioada următoare la scara presei electronice și a new media.

A. Partizanatul media din anii 90

*„În esență veșmântul mass-media actuale e de fabricație trecută – astfel am calificat evoluțiile din anii 90 ale presei indigene în articolul *Mass-media din Moldova: între partizanatul politic și jurnalismul liber* (Vocea Civică, 1997, vol.3, nr. 1, pp. 10-11). El, în opinia mea, ar putea fi calificat partizanat politic. (...) După 1990, odată cu înlăturarea Partidului Comunist de pe arena politică locală, situația, în aparență, s-a schimbat : pluripartidismul a substituit monopartidismul. Structural presa, însă, a rămas intactă. Ea a devenit doar multipolară. Mass-media a rămas fidelă vechilor tipare, a servit și servește o instituție politică, lăsând ca și mai înainte cititorul, telespectatorul și radioascultătorul de izbeliște”.*

Comportamentul partizan al mass-media din anii 90 a fost consemnat și de alți cercetători și comentatori ai evoluțiilor din câmpul mediatic. Astfel, directorul Asociației pentru Democrație Participativă "ADEPT", Igor Boțan, evaluând în anul 2004 conduita mediilor de informare în campaniile electorale din anii 1994-2003, a constatat că publicațiile periodice de stat și compania Teleradio Moldova, cu anumite excepții, au fost partizane. „Exemplul alegerilor prezidențiale din noiembrie 1996 este extrem de edificator, nota el. Atunci televiziunea de stat și ziarul *Nezavisimaia Moldova* au făcut partizanat în favoarea președintelui Parlamentului Petru Lucinschi, care a câștigat alegerile, iar *Moldova suverană* a făcut partizanat în favoarea prim-ministrului, Andrei Sangheli, lucruri confirmate în raportul final al misiunii OSCE” [3].

E de menționat că partizanatul media a fost tratat ca ceva firesc și salutar, promotorii lui fiind apreciați înalt de exponenții puterii. Și dimpotrivă. Instituțiile media ce făceau dovada prestației imparțiale în campania electorală au fost blamate, iar conducătorii lor au fost supuși presiunilor. Igor Boțan astfel a calificat ironic drept „o curiozitate a campaniei din 1996” faptul că directorul de atunci al radioului național, Alexandru Dorogan, care a primit felicitări din partea tuturor concurenților electorali pentru prestația demnă și imparțială a instituției pe care a condus-o, a fost nevoit să-și caute un alt loc de muncă. „A fost o vendetă a învingătorilor că nu a procedat ca redactorul de la „*Nezavisimaia Moldova*”? se întreba el. Oare nu de aici izvorăsc moravurile ce domină în mass-media de stat? După venirea în 2001 la guvernare a PC

prestația instituțiilor mass-media de stat s-a deteriorat dramatic, fiind supuse controlului și în serviciul intereselor acestuia.

B. Partizanatul media, două decenii mai târziu

La început de secol pe piața locală au fost lansate mai multe entități media ce au demonstrat atașament față de valorile jurnalismul liber. Constantin Tănase, redactor-șef și director al *Flux-ului* (1997-2001), nota: „...Toată presa liberă și independentă din RM de după anul 2000 a ieșit din FLUX-ul lansat pe 15 martie 1997”. Alături de *Flux*, la acea vreme, exponenți ai jurnalismului liber, cu rezervele de rigoare, au fost *Timpul*, *Info-magazin*, *2001/Timpul de dimineață*, *2004*, *Экономическое обозрение Логос пресс/Observator economic Logos Press*, *1990 ș.a.*, câteva servicii de televiziune și radio (*Antena C*, *1998*, *Pro TV Chișinău*, *1999*, *DTV*, *2001*, *Eu TV*, *2002*, etc.). Mediile de informare menționate în anii lor de glorie au reușit să-și păstreze independența, statutul de neangajare față de o structură politică sau grupare economică.

Ziarul *Timpul*, în special după ce a devenit cotidian (2005) și cu precădere pe durata cât la cârma lui s-a aflat fondatorul lui, Constantin Tănase (2001-2014), dar și în ultimii ani de apariție în format print, deși a beneficiat de sprijinul financiar al Guvernului României, a fost, după cum se menționa, pe bună dreptate, pe site-ul instituțional, „un spectator al vieții politice și sociale din Moldova, care oferă constant analize politice, comentarii și reacții la evenimentele ce au loc în viața de zi cu zi. El a oferit o pluralitate de opinii, prin supravegherea vieții publice din Republica Moldova, informații importante despre evenimentele de interes public”.

Un alt exemplu de jurnalism liber l-a demonstrat ziarul privat *Экономическое обозрение Логос пресс (Observator economic Logos Press)* ce apare în format printat de aproape trei decenii, iar în ultima vreme – și în versiune electronică. Dmitrii Kalak, redactor-șef al *Logos Press*, a explicat astfel longevitatea publicației: „...pe piața noastră, există puține instituții mass-media care nu depind din punct de vedere financiar și politic, care sunt cu adevărat imparțiale și netendențioase, printre acestea numărându-se, cu siguranță, *Ekonomiceskoie obozrenie Logos-Press*. Principalele trăsături caracteristice ale publicației, care au constituit cheia creșterii autorității acesteia, sunt imparțialitatea în reflectarea celor mai actuale probleme ale țării și distanțarea evidentă de toate grupurile politice și structurile puterii”.

Antena C, cu o arie de acoperire echivalentă cu două treimi din teritoriul țării, emitea nonstop 24 buletine de știri, inclusiv 6 în limba rusă, iar de două ori pe săptămână prezenta actualități în engleză, franceză și spaniolă. Postul a avut în grilă emisiuni tematice social-politice, economice, culturale, multe dintre care aveau caracter interactiv. El în scurt timp s-a afirmat drept o sursă echidistantă de informare a ascultătorilor ceea ce i-a alimentat bunul lui nume. Politica editorială respectivă, însă, a fost schimbată cardinal în 2007, odată cu privatizarea lui și gestionarea lui de persoane interpușe în favoarea PCRM.

Pro TV Chișinău, DTV și Euro TV (până la privatizarea ultimului în 2007) au introdus pe piața audiovizuală din Republica Moldova o nouă manieră, pluralistă și echidistantă, de realizare și prezentare a programelor informative și analitice, devenind în acest sens servicii media de referință. Grila de emisie a *DTV*, de exemplu, includea de luni până vineri câte șapte programe informative de 60 de minute, iar în weekend – emisiuni analitice și documentare, inclusiv „Presa presei!”, „Km O”, „Lumea de lângă noi” etc. Politica lui editorială, axată pe abordarea imparțială a realității cu participarea reprezentanților diferitor partide politice, a fost tratată cu reavoință de guvernarea comunistă de atunci care i-a creat mai multe piedici. În 2007, astfel, după privatizarea *Euro TV*, cu care *DTV* a partajat până atunci canalul 23, emițător 3 kw din Strășeni, a fost lipsit de această posibilitate.

Exemplele de referință, precum și altele câteva ce nu au încăput în aceste pagini, au constituit pe parcursul ultimelor decenii, în pofida presiunilor exercitate, totuși, excepții și nicidecum – normalitate în promovarea valorică a jurnalismului liber. Mass-media în partea lor covârșitoare, spre deosebire de exemplele citate, au avut un cu tot alt comportament, rămând în acest răstimp tributară partizanatului politic. Acesta a afectat atât presa tipărită, cât și resursele mediatice, aflate în topul consumatorilor: televiziunea și mai nou, platformele informaționale online.

Partizanatul politic al mediilor de informare a fost articulat în mod diferit. În primul rând, e vorba de *servilismul politic*, demonstrat de mass-media moștenite din regimul sovietic. Astfel s-au comportat, în primul rând, fostele organe de partid și sovietice *Moldova Socialistă* și *Советская Молдавия*. Acestea, chiar dacă și-au schimbat denimirile (*Moldova Suverană*, *Независимая Молдова*) și au început să apară în serii noi, au urmat vechile practici de a servi partidul de guvernământ. Aceiași conduită din rațiuni similare a fost adoptată și de o serie de servicii media audiovizuale atât vechi (*TV Moldova*, *Radio Moldova*), cât și noi, afiliate tacit la PCR (M) (*NIT*, *Euro TV* și *Antena C* – ultimele două cu începere din 2007).

Centrul de Jurnalism Independent și Coaliția pentru alegeri libere și corecte, analizând prestața acestei categorii de mass-media pe parcursul a cinci campanii electorale dintre anii 2001-2008 (studiul *Evaluarea situației mass-media din Republica Moldova – e posibilă reflectarea liberă și corectă a campaniei pentru alegerile parlamentare 2009?*), au relevat predilecția discretă a mediilor de informare menționate de a fi instrument fidel al PCR (M).

Monitorizările efectuate în acea perioadă au conchis:

„după aproape doua luni de monitorizare, tendințele au rămas aproape aceleași - numărul mass-media care fac partizanat politic în favoarea partidului de guvernământ este mai mare”;

buletinele de știri de la postul de televiziune *Moldova 1*, *Radio Moldova*, *NIT* și *Antena C* au fost „concepute în așa fel încât să influențeze electorala în favoarea

PCRM”, iar *EU TV* a favorizat în continuare *PPCD*, „atât în știri cât și în emisiunile de opinii”;

ziarele *Moldova Suverana*, *Nezavisimaia Moldova*, Agenția de stiri *Moldpres* și portalul *www.omg.md* sprijină PCRM prin „publicarea materialelor elogioase la adresa acestui concurent electoral”.

Comportamentul partizan, în paradigma descrisă mai sus, deși s-a mai temperat după scrutinul din 2009, nu a fost abandonat definitiv de mediile de informare de referință. Acesta doar a fost racordat la noile realități politice, partizanatul media devenind multipolar, în funcție de registrul partidelor ce au ajuns la guvernare sau s-au poziționat vizibil pe piața politică. Afilierea politică multipolară respectivă în ultimii trei-patru ani a fost articulată, grosso modo, potrivit mai multor monitorizări ale CJI, API, APEL, în cel puțin șapte segmente partizane media:

mediile pro-guvernarea PDM, inclusiv posturi de televiziune (*Prime*, *Publika*, *Canal 2* și *Canal 3*), servicii radio (*Publika FM*, *MuzFM* și *Maestro FM*), portaluri web (*publika.md*, *voxp publika.md*, *epresa.md*, *autostrada.md*, *zumi.md*, *vesti.md*, *24h.md*) etc. Acestea au avut sprijinul financiar prin redistribuirea publicității de la agențiile de publicitate *Casa Media* și *Casa Media Plus*;

- *mediile pro-platforma politică a PSRM*, inclusiv posturi de televiziune (*Accent TV*, *NTV Moldova*, *2016 ca post TV* generalist ce are la bază difuzarea conținutului postului tv *HTB* din Federația Rusă, și canalul distractiv *Exclusiv TV*, 2017; ziarul și portalul web *Argumenti i fakti* și *tsn.md*, ziarul *Panorama* difuzat în UTA Găgăuzia, portalul *actualități.md*, *Exclusive Sales House* etc. Se presupune că acest segment poate să cuprindă și ziarul «Комсомольская правда в Молдове» (КП) și site-ul acestuia;
- *mediile pro-platforma politică PAS-PPDA*, inclusiv posturi de televiziune (*Jurnal TV*), servicii de radio (*Jurnal FM*), ziarul *Jurnal de Chișinău*;
- *mediile pro-platforma politică a Partidului Șor* (posturile *Televiziunea Centrală* și *Orhei TV*);
- *mediile pro-platforma politică a PCRM* (postul de televiziune *Moldova 1* între anii 2001-2009, *NIT TV*, 1997-2012, serviciile *Radio Moldova*, *Antena C* după anul 2007). În 2012 Consiliul Coordonator al Audiovizualului a retras licența de emisie acordată *NIT TV* pentru nerespectarea pluralismului de opinii. Acest segment a existat până la ultimele alegeri parlamentare;
- *mediile pro-platforma politică PLDM* (posturile de televiziune *TV 7*, *TNT*, *Bravo*) – acest segment a dispărut odată cu declinul politic al partidului și schimbarea în 2016 a proprietarului *TV 7*);
- *mediile pro-platforme politice ocazionale* (la această categorie am putea atribui, cu toate rezervele ce se impun, posturile de televiziune, gen *Vocea Basarabiei TV* (2015) și radio *Vocea Basarabiei* (2000); *TVC 21* (1999), *Ren*

Moldova (2013), RTR Moldova (2013) etc.). Acestea se comportă/acționează mai curând în funcție de prilejurile financiare oferite și conjunctura politică.

Partizianatul multipolar al mediilor de informare a fost și este alimentat, în bună parte, de incapacitatea sau imposibilitatea acestora de a-și asigura un suport financiar demn pentru funcționare liberă (în virtutea pieței de publicitate restrânse și monopolizate autohtone). Altfel spus, mass-media de la noi din start a trebuit să aleagă între statutul de întreprindere economică sau una politică. În cele mai frecvente cazuri mediile de informare locale au preferat cel de-al doilea statut, lunecând astfel spre partizianatul politic.

Pluripartidismul și partizianatul media multipolar și-au avut rostul lor în diversificarea pieței media din Republica Moldova. E vorba, întâi de toate, că aceste fenomene au pus capăt stării politice monocoloră a mijloacelor de informare, proprii perioadei sovietice. În al doilea rând, ele au consacrat voci diferite, abordări multiple și platforme media polivalente ce-au configurat peisajul mediatic autohton din ultimele trei decenii. Drept urmare, fenomenle respective au generat o anumită diversitate politică media. Aserțiunile enunțate, însă, nu trebuie percepute ca o justificare a efectelor nocive iminente ale pluripartidismului și partizianatului media multipolar, ci trebuie interpretate doar ca parte a unei abordări multidimensionale a fenomenelor de referință.

Pluralismul media

Pluralismul în domeniul media preponderant face referință la diversitate. Din această perspectivă pluripartidismul și partizianatul media multipolar, dimensionat în paginile anterioare, pot fi tratate ca manifestări particulare ale pluralismului media. Totodată vom remarca că acestea reprezintă fațete periferice ale fenomenului complex de pluralism media.

Una dintre dimensiunile fundamentale ale pluralismului media, din punctul nostru de vedere, derivă din reflectarea/abordarea evenimentelor și fenomenelor de interes public prin optici și surse multiple, axată pe necesitatea omului de a fi informat suficient pentru a-și forma liber propria înțelegere și a-și determina comportamentul social. Pluralismul media la nivel de conținuturi presupune de asemenea coexistența viziunilor nu doar multiple, ci și divergente/adverse asupra unui eveniment/fenomen. Drept urmare, consumatorul de informație are la îndemână o varietate de opinii și argumente, pe care le poate evalua, la care se poate ralia sau de care se poate detașa. Pluralismul media din această perspectivă, deci, nu impune omului o anumită interpretare, înțelegere, ci îi oferă șansa reală de a alege una dintre opiniile enunțate sau de a elabora propria opinie în baza datelor/judecăților de valoare furnizate. Altfel spus, din acest punct de vedere atestăm pluralism media în cazul în care un ziar, post de radio sau de televiziune, portal de știri etc. adoptă o politică editorială realizată la nivel de conținuturi în coordonatele valorice ale diversității de opinii și surse, ale

echidistanței și imparțialității. Aceasta va fi optica de evaluare a pluralismului media autohton din ultimele trei decenii.

A. Pluralismul media din anii '90

Analizând acum două decenii fenomenul pluripartidismului mediatic, consemnam în articolul *Presa de partid și valorizarea societății civile* (Mass-media din Moldova, 1999, iunie, pp. 21-22) că „peisajul informațional autohton din anii '90 a fost marcat de două evenimente relevante. Primul l-a constituit lansarea ziarului *Glasul*, celălalt – editarea publicației Frontului Popular Creștin Democrat din Moldova *Țara*. Ele, pe de o parte, au semnalat apusul dominației unui partid – a celui comunist – în domeniul mass-media, iar pe de alta – au întrunit însemnele evoluției ambivalente a presei scrise locale. Ziarul *Glasul* putea fi caracterizat în acest sens drept reper potențial pentru pluralitatea presei în Moldova. *Țara*, după cum aveam să ne convingem ulterior, a consemnat începuturile pluripartidismului presei sau ale presei pluripartidiste. În primul caz, intuim intenția de edificare a unei prese ce-ar reflecta întregul spectru de opinii existent în societate, ce-ar da curs libertății de exprimare și abordării imparțiale a aranjamentelor sociale și de altă natură. În cazul al doilea, se anunța libertatea formațiunilor politice eterogene din punct de vedere doctrinar de a se manifesta pe tărâmul mass-media”.

Dintre cele două tendințe, semnalate acum două decenii, continuitate a avut-o cea de-a doua. Prima, pluralismul media, deși ar fi trebuit să aibă întâietate, conferind în condițiile democratizării sustenabilitate evoluției firești a mijloacelor de informare, a purtat, însă, un caracter spontan, selectiv și discontinuu. Din acest considerent, în anii '90 putem vorbi doar despre prefirarea unui anumit pluralism media (alias diversitate).

E vorba, întâi de toate, de pluralismul media la nivel lingvistic (presa scrisă, în special, a fost editată nu doar în limbile română și rusă, ci și în găgăuză, bulgară, chiar dacă ultimele limbi încă erau utilizate sporadic). Drept urmare, a fost atestat, în al doilea rând, un anume pluralism cultural sau multicultural (presa a promovat etosul atât al națiunii titulare, cât și al minorităților etnice). În al treilea rând, s-a constatat pluralismul politic și structural media, exprimat, după cum am mai spus, în pluripartidismul, iar mai apoi – și în partizanatul media. În anii de referință puține tipărituri, (aici reamintim ziarele *Flux*, *Timpul*, *InfoMagazin* etc., postul de radio *Antena C*, cel de televiziune *ProTV Chișinău* și alte câteva medii scrise și audiovizuale) au servit probe ale atașamentului față de pluralismul media.

Partea covârșitoare a mass-media a anilor '90, totuși, a fost departe de a fi pluralistă la nivel de politici editoriale și conținuturi. Întru susținerea acestei aserțiuni vom face referință la unele estimări, răspândite pe larg în presa și investigațiile timpului. *Institutul European pentru mass-media (The European Institute for the Media – EIM)* în anul 2001, monitorizând comportamentul electoral din alegerile parlamentare anticipate din 25 februarie a cinci posturi tv (*TVM*, *ORT Moldova*, *NIT*, *Catalan TV*, *TV-21*), a tot atâtea posturi de radio (*Radio Moldova*, *Antena C*, *Nostalgie*,

HIT FM, Russkoe Radio) și a nouă ziare (*De facto, Flux, Țara, Luceafărul, Nezavisimaia Moldova, Kommunist, Săptămâna, Jurnal de Chișinău și Dialog*), a constatat că propriu-zis informații, obiective și imparțiale despre concurenții electorali au fost foarte puține, fapt ce a redus considerabil rolul presei de a prelucra și a generaliza informația.

Comportamentul media din electorala 2001, dezvoltat de EIM, a constituit o expresie concentrată a filosofiei îmbrățișată de presa scrisă și cea electronică la început de mileniu nou. Ea a fost în totalitate circumscrisă practicilor, articulate în condițiile înțelegerii strâmbe sau perceperii distorsionate a libertății presei și a libertății de exprimare. În rezultat, pluripartismul și partizanatul politic în câmpul media a substituit sau a redus la limită pluralismul media.

B. Pluralismul media, două decenii mai târziu

După 2001, perspectivele pluralismului media de la noi au devenit și mai reduse, asta pe motiv că PCRM, instalat la putere în acel an, a instituit, potrivit deputatului social-liberal de atunci Oleg Serebrian, „politica sistematică de monopolizare a discursului public”. Faptul dat a fost consemnat în prima moțiune simplă din istoria parlamentarismului autohton „Libertatea presei și libertatea de expresie sunt sugrumate”, înaintată legislativului în 2007 de 15 deputați din opoziție. În ea se menționa: „Limitarea dezvoltării pieței mass-media, prin intervenții guvernamentale și încălcarea principiului liberei concurențe în acest domeniu au devenit o realitate în perioada 2001-2007. Imixtiunea politico-guvernamentală pe piața mass-media s-a manifestat prin alocarea de fonduri bugetare instituțiilor media guvernamentale și celor partizane; influențarea activității Consiliului Coordonator al Audiovizualului; prin aplicarea unui tratament economico-financiar diferențiat și discriminatoriu în privința operatorilor de media și în activitatea unor mijloace de informare în masă; prin abonarea obligatorie a instituțiilor și organizațiilor de stat la ziarele guvernamentale și cele partizane; prin alte abuzuri ale funcționarilor” [5].

Deputații-comuniști, conform relatării din 6 iulie 2007 a redacției de la Chișinău a *Europei Libere*, au respins moțiunea respectivă, ei considerând faptele prezentate ca fiind unele izolate. Decizia respectivă a venit în contradicție cu starea reală de lucruri. Astfel, studiul sociologic efectuat de Centrul Independent de Jurnalism în perioada 15 iunie – 20 august 2007 în rândul profesioniștilor de media, a constatat „starea precară a presei din RM” care „a generat una din cele mai grave consecințe: lipsa de independență”. Respondenții, după observațiile cercetătorilor Olivia Pârțac și Eugen Râbca (2008), au apelat la exemplul IPNA Compania *Teleradio-Moldova*, care reflectă evenimentele partinitor, în favoarea autorităților centrale și în care autocenzura este o practică predominantă atât a jurnaliștilor angajați de IPNA, cât și la ziarele finanțate de autoritățile locale. Deputații-comuniști au ignorat de asemenea și faptul că din 2007, chiar și unele dintre mediile pluraliste de până atunci, *EuroTV, Antena C* au devenit partizane politic. Această situație s-a menținut aproape intactă până în 2010, când la

guvernare au venit forțele politice liberale, iar Partidului Comuniștilor din Republica Moldova a trecut în opoziție [6].

Pluralismul de conținut media în următorii ani, deși nu a devenit un fenomen omniprezent, totuși, treptat a cuprins un număr crescând de medii de informare. Scrutinul din 2009 a fost ultimul în care *TV Moldova 1* și *Radio Moldova* și-au etalat partizanatul politic procomunist. Comportamentul lor electoral în timpul alegerilor parlamentare anticipate din 2010 s-a schimbat vizibil. Din 2010 IPNA Compania *Teleradio Moldova*, în condițiile de reformă instituțională în spiritul valorilor radiodifuzorului public, a adoptat abordarea imparțială și echidistantă a evenimentelor și fenomenelor sociale.

În ultimul deceniu o pledoarie consistentă pentru pluralismul de conținuturi media au continuat să demonstreze *PRoTV Chișinău*, *Radio Moldova*. Pe acest făgaș au pornit *TVR Moldova*, *TV 8*, *Radio Chișinău*. E de menționat totodată că o serie de medii de informare partizane au fost suspendate. Astfel, în 2012 postul de televiziune *NIT TV*, care continua să reflecte realitățile sociale prin optica ideologică și programatică a PCRМ, pentru nerespectarea pluralismului de opinii, a fost lipsit de CCA de licența de emisie. Ceva mai înainte a încetat să emită postul de radio *Antena C*, înregimentat politic de PCRМ.

Pluralismul de conținuturi media, atestat în ultimii ani, este în multe cazuri inconsecvent pe motiv că mijloacele de informare aplică discreționar principiile echidistanței și imparțialității. Un exemplu de acest gen l-a demonstrat postul de televiziune *Canal 2*. Astfel, CJI în analiza *Vox-uri „diverse” fără pluralism de opinii*, publicată pe 23 ianuarie 2017 pe portalul său media-azi.md, a avut în obiectiv un reportaj cu opiniile moldovenilor despre guvernul Pavel Filip. Toți cei intervievați s-au dat cu părerea despre guvernarea respectivă, iar răspunsurile lor, „deși au fost diferite, nu au prezentat o diversitate de opinii”. Fiind un instrument de sondare a opiniei publice, *Vox-ul* (sondajul stradal), se menționa în analiza de referință este considerat un element democratic, care le oferă oamenilor simpli ocazia de a-și face publică opinia. Totuși, în materialul pus pe post de *Canal 2* pare să fi fost selectate doar răspunsurile pozitive la adresa Premierului Filip și a Cabinetului de miniștri condus de acesta.

Observatorii media, în această ordine de idei, au relevat multiple alte cazuri când instituțiile media devin tributare unor practici perimate de partizanat sau mercenariat politic. Aceste derogări sunt generate de motive financiare, identitare, profesionale (politici editoriale) sau deontologice. Din aceste considerente o serie de mijloace de informare pendulează între partizanat și pluralism ori se află la confluență acestor practici. În context, facem referință, de exemplu, la ziarul *Timpul* care, după decesul fondatorului lui, Constantin Tănase, în 2014, a devenit, metaforic vorbind, bicefal: versiunea printată a ziarului a promovat o politică editorială, iar cea online - alta sau una particulară. Iată ce releva ultimul redactor-șef al *Timpului* printat Pavel Păduraru în

numărul din 31 mai 2019: „TIMPUL a susținut întotdeauna, chiar și pe vremea lui Tănase, politicienii și formațiunile politice proromânești, pentru a menține curentul unionist și a apăra valorile naționale. Dacă unele dintre aceste partide și-au schimbat macazul, niciodată nu le-am ținut parte. În ultimii ani însă am decis să dăm dovadă de obiectivitate din toate punctele de vedere în ceea ce privește politica internă, pentru că în R. Moldova a început să domine haosul, pentru că nu avem nicio forță politică sănătoasă, pentru că oamenii nu mai cred în nimeni și pentru că toți alegătorii știu că sunt mințiți. De aceea am publicat numeroase materiale de opinie pro și contra tuturor partidelor importante de la noi, lăsând cititorii să tragă concluzii”.

Cu titlu de exemplu, am putea aminti și comportamentul ambivalent al *TV Moldova 1* în zilele de 7-9 iunie 2019, când radiodifuzorul public a demonstrat prin politica sa editorială și grila de emisie deopotrivă simpatia discretă pentru guvernarea PDM, aflată pe punct de apunere, și informarea fragmentară și haotică despre noua guvernare, creată de majoritatea parlamentară PSRM-blocul ACUM. Drept consecință, radiodifuzorul public a redevenit ținta criticilor atât din partea societății civile, cât și a clasei politice.

Practica curentă ne sugerează că pluralismul de conținuturi media poate fi prejudiciat chiar de o singură știre. Iată un exemplu concludent. *Ziarul Național.md* în data de 12 iunie 2019 a publicat o știre cu titlul: „*Suprarealism incredibil*”: *Ședința de Parlament a început cu FELICITĂRI la adresa Federației Ruse și s-a terminat cu un minut de reculegere în memoria DEPORTAȚILOR. Zinaida Greceanîi: „Eu nu am avut de suferit”*. Relatarea dată a trezit reacția portalului *Mediacritica* al Centrului de Jurnalism Independent care a calificat-o drept o știre manipulatorie datorită citatelor trunchiate și judecăților de valoare: „Textul, dar și titlul știrii conțin mai multe judecăți de valoare: „coaliția neordinară”, „momente „delicate” în ședințe”, „suprarealism incredibil”. Aceste sintagme trădează atitudinea jurnalistului față de subiectul relatat (mai curând e vorba de atitudinea părtinitoare față de PSRM și liderul formal al acestuia – c.m.), fapt ce contravine normelor deontologice. Totodată, în titlul știrii a fost folosit un citat trunchiat, fapt care a modificat sensul declarației făcute de spicherul Zinaida Greceanîi. Și anume, în titlu apare citatul „Eu nu am avut de suferit”, pe când mesajul Zinaidei Greceanîi a fost altul: „Eu nu am avut de pățimit. Au pățimit părinții mei. Eu m-am născut acolo, în Tomsk”.

Pe 8 iunie 2019 a avut loc investirea Guvernului condus de Maia Sandu. Acest eveniment a avut parte de reflectări/interpretări divergente. O serie de posturi de televiziune au dat dovadă de neutralitate și echidistanță, fără a admite încălcarea normelor deontologice și/sau folosirea unor tehnici de manipulare. Între ele au fost *PRO TV Chișinău*, *Jurnal TV*, *TV 8*, *TV Moldova 1*, *NTV Moldova*, precum și portalurile monitorizate *Unimedia.info* și *Sputnik.md*. Totodată, potrivit analizei cercetătorului Victor Gotișan, efectuate în cadrul proiectului *CJI Mediacritica* și publicată pe 25 iunie 2019, unele din cele 12 instituții monitorizate au dat dovadă de

lipsă de echidistanță, recurgând la titluri tendențioase, la etichetări și la prezentarea selectivă a informației, calificând evenimentul drept un fapt „ciudat” și „illegal” (*Prime TV, Canal 3*). Altele au recurs la generalizări și estompări, și nu au asigurat dreptul la replică celor vizați în conținutul media produs și difuzat (*Accent TV, Televiziunea Centrală, Orhei TV*). O a treia categorie de servicii media audiovizuale au tratat instalarea Guvernului Sandu drept „victorie”, „căderea dictatorului”, scrierea „istoriei” (*Jurnal TV, NTV Moldova, Accent TV*).

Exemplele citate, deși relevă conduite în situații particulare și nu pot fi tratate ca fiind reprezentative pentru cutare sau cutare instituție media, totuși, din punctul nostru de vedere, sunt suficient de sugestive pentru a ilustra șubrezenia pluralismului în conținuturile curente ale media autohtone. Totodată ele probează că mediile de informare nu au la îndemână politici editoriale ce ar asigura profesarea conștientă, coerentă și neconținută a pluralismului. În vremea de la urmă o serie de mass-media, partizane tradițional în favoarea PSRM (*Accent TV, NTV Moldova, sputnik.md* etc.) și ostile altor formațiuni politice (fostului bloc ACUM, de ex.) au dat dovadă de un comportament conjuncturist pe durata guvernării PSRM+blocul ACUM. Conduita respectivă, însă, a redevenit partizană în favoarea PSRM imediat ce blocul acum a fost debarcat de la guvernare. De altfel, concursul de împrejurări (conjunctura politică) de asemenea a alimentat identitatea editorială a mediilor de informare.

Pluralismul media autohton, determinat și dezvoltat în circumstanțele socio-politice, economice și culturale de tranziție de la totalitarism spre democrație, precum și în coordonatele politicilor editoriale, cauzate de gradul de racordare la legislația media și deontologia profesională, de statutul lor de proprietate și afilierea politică, pe parcursul anilor a fost articulat în pluriparadism, partizanat politic multipolar ca expresii ale pluralismului implicit și în jurnalism liber, mai mult sau mai puțin constant sau intermitent. Manifestările de referință au influențat gradual ca intensitate și impact mentalitățile, atitudinile și comportamentele consumatorilor de informație.

Date concludente în acest sens ne oferă sondajul sociologic, efectuat de IMAS (2018) privind evoluțiile și preferințele mass-media din Republica Moldova. Astfel, doar 3% dintre respondenți s-au declarat foarte mulțumiți, iar alți 37% - destul de mulțumiți de mass-media. Tot 3% este ponderea celor care au susținut că presa este „complet independentă”, alți 12% au opinat că ea este „mai degrabă independentă”, în timp ce 59% le-au plasat în zona „complet sau mai degrabă dependentă”. Doar 1% consideră că ceea ce prezintă mass-media din Republica Moldova corespunde în foarte mare măsură realității, iar alți 21% au afirmat că relatările din mass-media corespund în mare măsură realității. Cei mai mulți (75%), însă, consideră că mass-media distorsionează realitățile.

Sondajul a constatat de asemenea gradul redus de credibilitate a mass-media pe motiv că jurnaliștii sunt înregimentați politic sau ideologic, iar informația difuzată nu corespunde adevărului. Astfel, ponderea celor care cred că informația din mass-media este complet falsă constituie 35%, iar a celor care consideră că jurnaliștii îndeplinesc comanda altor țări sau organizații internaționale este de 44%.

Pluralismul media autentic derivă și este dimensiune indispensabilă a societății democratice. Principalii lui piloni sunt pluralismul politic, alegerile liberi și corecte, economia de piață, bazată pe proprietatea privată, statul de drept drepturile și libertățile efective ale omului. În lipsa acestor piloni edificarea mass-media în spiritul pluralismului, după cum o demonstrează experiența Moldovei, rămâne un efort fără finalitate sustenabilă.

Referințe bibliografice:

1. Bagrin Mariana. Presa periodică din RSSM în contextul politicii privind mass-media în perioada lui N.Hrusciiov. revista Akademos, 2016, nr.1.
<http://akademos.asm.md/files/Presa%20periodica%20din%20RSSM%20in%20contextul%20politicii%20privind%20mass-media%20in%20perioada%20lui%20N.%20Hrusciiov.pdf> (vizitat 27.05.2019).
2. Varta Ion. Cenzura sovietică din R.S.S. Moldovenească în anii '70 ai secolului al XX-lea. Revista Limba Română, 2011, nr.3-6. <http://limbaromana.md/index.php?go=articole&n=1230> (vizitat 27.05.2019).
3. Boțan Igor. Mass-media în Republica Moldova. Asociația pentru Democrație Participativă "ADEPT", 13 iunie 2004. <http://www.e-democracy.md/monitoring/politics/comments/200406162/> (vizitat 03.09.2019).
4. Codul serviciilor media audiovizuale al Republicii Moldova din 8 noiembrie 2018. Disponibil: <http://lex.justice.md/md/378387/> (vizitat 27.09.2019).
5. Deputați din opoziție vor solicita adoptarea unei moțiuni privind libertatea presei și de expresie. Moțiunea de cenzură a Partidului Social-Liberal, 2007.
https://www.ipn.md/ro/deputati-din-opozitie-vor-solicita-adoptarea-unei-motiuni-privind-libertatea-7965_963984.html (vizitat 11.09.2020).
6. Pîrțac Olivia Rîbca Eugeniu. Evoluția libertăților mass-mediei în contextul implementării planului de acțiuni UE-Moldova. Asociația Adept 2008.
<http://www.e-democracy.md/files/studiu-mass-media.pdf> (vizitat 19.06.2019).